

Јован Драгашевић – официр, професор, пјесник и научник*

Божидар Јововић

Чланак садржи податке о животу и раду Јована Драгашевића, једног од најпознатијих и најученијих српских официра свога времена. Типичан представник сиромашне средине, он се надареношћу и упорношћу уздигао до почасног генерала и члана свих највиших научних установа. Његова необична знатижеља упутила га је у многе књижевне и научне области. Први је на Балканском полуострву покренуо стручни војни часопис – „Војин“. Био је професор бројних стручних и општеобразовних предмета у војној академији, а предавао је и на Великој школи. Сарађивао је у готово свим тадашњим књижевним часописима, а као књижевник био је познат у свим српским крајевима – од Војводине до Далмације. Дружио се с најпознатијим људима у српској науци и култури. Духовно и политички припадао је српској напредној омладини и утицао је на погледе Светозара Марковића. Скерлић се похвално изражавао о његовом књижевном раду и са симпатијама је писао о његовим политичким немирима. Драгашевић је обогатио српску културу књижевним и научним радовима, унапређивањем војног школства и бригом да створи образован официрски кадар у српској војсци. Сматра се оснивачем српске војне терминологије. Садашњим генерацијама официра остао је непознат.

У дугом и тешком развоју српске војске издвојио се један број учених официра, који су оставили значајан траг у националној науци и култури. Није, својевремено, без разлога Стојан Новаковић говорио да се међу најученије Србе свог времена убрајају српски официри.¹ Тридесетак њих припадало је ондашњим највишим научним установама, од Друштва српске словесности, преко Српског ученог друштва, до Српске Краљевске академије.² За тадашњу Србију то је завидан број, а поготову за њену војску, која је тек половином 19. вијека добила своју редовну школу. За вријеме од педесетак година малена српска војска дала је

* Сажети текст из студије *Допринос официра српске војске националној култури*.

¹ Стојан Новаковић, *Стара српска војска*, Београд, 1893, стр. 4.

² Азбучник чланова Друштва српске словесности, Српског ученог друштва и Српске Краљевске академије, (1841 – 1947), Београд, 1994., Српска краљевска академија, књига СХVI, Споменице, Београд, 1939 – 1941).

значајан број војних теоретичара, војсковођа и научника. Међу њима су и два уважена академика – Јован Мишковић и Живко Павловић. Први се истакао у истраживању националне историје, а други у области географије.

Српске научне установе својски су прихватиле у своје окриље све војне дјелатнике који су се истицали у подизању науке и културе: „Академија је наука желела указати своје признање целој српској војсци, награђујући оне њене врлине које спадају у домен Академије: научни дух и методе.“³ Међу такве уважене официре српске војске уздигао се и Јован Драгашевић. Веома даровит, изузетно предузимљив и упоран у раду, био је својевремено познат и признат у српским срединама. Оставио је уочљив траг у образовању младе српске војничке интелигенције, у развоју војне науке и стварању нових погледа у српској војсци. Његове књижевне успјехе и политичке немире топло је прихватио и похваљивао чак и строги Јован Скерлић. У својим успоменама оставио је занимљиве записе о људима свога времена, посебно о војничкој средини, а такође и о политичком животу Србије. Духовно је припадао напредном дијелу српске омладине.

Пјесник међу војницима

Војска је била омиљена институција у српској држави, па се и омладина радо опредељивала за војне школе и ступала у војничку службу. Нарочито су сиромашни и обдарени младићи одлазили у војне школе због немогућности да се на други начин образују. Тако се и Јован Драгашевић, иако по духовном позиву пјесник, послје гимназије уписао у Артилеријску школу⁴ 14. новембра 1855. године. За пјешадијског потпоручника произведен је 2. септембра 1860, за капетана 14. јануара 1866, а за пуковника 14. децембра 1880. године. Касније је постао почасни ђенерал (1900). По природи бистар, а у школи вриједан, није остао незапажен. У то вријеме управитељ школе био је Фрања Зах, један од најученијих официра тадашње српске војске. Он је као цивил, мада је у Француској учио војне школе, постављен за управитеља, па му је том приликом дат чин капетана прве класе. Изабран је на ту дужност због познавања европске културе и великог личног образовања. Фрања је брзо примијетио бистрог и науци окренутог Јована Драгашевића, који је о томе записао по завршетку школе: „У Академији није било професора географије. На тражење управитеља Заха одговорено му, да он сам предложи кога пошто он најбоље зна, што који може... и – он предложи мене.“⁵

Мора да су претпостављене старјешине биле задовољне Драгашевићевим педагошким радом, јер му је убрзо повјерено да предаје и

³ Говор Јована Цвијића, приликом проглашавања Живка Павловића за академика (*Говори и чланци*, САНУ, Београд, 1989, стр. 206)

⁴ Војна академија се званично звала Артилеријска школа.

⁵ Сви цитати у чланку којима није назначен извор узети су из Драгашевићеве аутобиографије *Истинске приче*.

„стилистику војничку (војени штил), а после и општу историју“. У току свог наставничког рада он је предавао успјешно „упоред или једно за другим, Космографију, Географију, Статистику, Хисторију општу, Ратне вештине, Стратегију и Стилистику“, што говори о његовом широком образовању и познавању више научних области. Каснији његови радови потврђују ту поставку. О његовој способности говори и податак да је већ 1862. године, двије године пошто је завршио војну академију, био изабран за редовног члана Друштва српске словесности. На основу извора „у ову установу улазе домаћи интелектуалци школовани у западноевропским и руским универзитетима и академијама. Либерали по политичким убеђењима, они се залажу за преуређење Друштва и актуелизацију научног рада“.⁶

Окренут према литератури и надахнут идејама романтизма, Драгашевић се није уклапао у видокруг старијих генерација официра: „... немачки 'Дрил' и дисциплина биле су најсјајније стране наших старијих официрских генерација. Изрека: 'Старијега мрзи, а млађега презири', пренета из Пруске, одомаћила се је и код нас, што је било потпуно противно духу наше народне војске.“⁷ Слободних погледа и духовни сљедбеник либералне српске омладине, Јован Драгашевић није могао да избјегне сукобе са старјешинама, недовољно школованим и приврженим старим назорима. Због круте дисциплине, која је тада била основа за одржавање реда, није била дозвољена никаква политичка наклоност, нити било какво учешће официра у политици. Само су ријетки од њих, као Миливоје Блазнавац и Сава Грујић, успијевали да се баве политиком. Иако није јавно одређивао своје страначке симпатије, Драгашевић је имао много неприлика због своје отворености у наступима. Можда би невоље биле веће да се није предавао пјесничком заносу и у поезију утапао сјећање на паћенички живот и бунт према насиљу. Такве су му пјесме „Мој живот“ (1855) и „Срећа“ (1856).

Рјечит и надахнут говорник, Драгашевић је остављао изванредан утисак на слушаоце, али је тиме повређивао сујету својих старјешина. Једном је тако навукао на себе бијес потпуковника Јована Белимарковића, иначе једног од најобразованијих тадашњих српских официра. Тај, европски учен војник, није успијевао да се простим људима обрати тако да га разумију. Драгашевић је просто запалио слушаоце, па је неки адвокат платио шест дуката за трошкове пића у част говорника. „Ја неznam који је то управ узрок био“, записаће касније Драгашевић, „али су се слушаоци толико раздрагали били да су заборавили да је ово предавање, па су беседника обасули са 'бурним' ура и живио и – што је и самог њега у забуну довело – приберу се око њега и на рукама издигну, тако, да је говорник сиром, бојећи се за свој врат, једва чекао да ногама на земљу стане.“ Сутрадан га је позвао управитељ академије

⁶ „Историјски часопис“, 1970, књ. XVI-XVII, стр. 133

⁷ Архив Војноисторијског института, Пописник 16, кутија 46, фасцикла 1, (откупљена архива Драгутина К. Мићића), стр. 3.

Ранко Алимпић⁸ и наложио му „на захтев увређенога, да га за опроштај моли“. Драгашевић је био запрепашћен управо зато „што се баш онај нашао увређен, кога сам ја заиста безмерно ценио и – волео“. Он указује колико је војничка рјечитост неопходна у обављању старјешинске дужности, колико садржај и стил говора уздижу војника изнад хијерархијске љестивице чина и положаја: „... ту опет нисам био крив ја, него многимга већ добро позната лоша, некад и одвратна *дикција* увређеног господина“. Тако је наш говорник, једном другом приликом, управо због говора, „зарадио“ десет дана затвора. Послије тога примијетио је „да моји старији, и они у униформи и они други а баш школовани, почеше некако другаче да ме гледају“. Није онда чудно што му је прва официрска дужност била да буде командир жандармеријске чете, макар то трајало само седам дана. Ваљда му је то била опомена за почетак службе.

Драгашевићу је, према духовној снази и темпераменту, прије било мјесто у скупштини или у неком политичком гласилу, него у војсци. Он је непрестано, у тражењу простора за свој немирни дух, ударао у неке препреке. Нарочито га је чудило што су и школовани људи склони да прихватају ограничења и да повлађују онима, који су неспособнији од њих. Неспособан за „трупну службу“, како су истицали сви његови оцјењивачи, он се окренуо књижевности и науци, где су му успјеси увијек истицани и поштовани.

Драгашевићев просвјетитељски и педагошки рад

Код Драгашевића се лако уочава његово наглашено родољубље. Он је сав окренут Србији, њеној историји, култури, па и – војсци. Сматрао је да свака наука, па и војна, ма колико била општа тековина, има и нешто особито, што припада само особинама једног народа. Зато је и у својим теоријским размишљањима о уређењу српске војске тврдио да јој највише одговара формација народне војске. Трудио се да отргне од заборавља историју српске државе, нарочито догађаје из устанака. Драгашевић у својим успоменама с разочарењем гледа како српску омладину осваја нека туђа мисао, која је одвлачи од њених националних коријена. Зато је с горчином записао: „Моји вршњаци, и који су од мене старији, могу се лако сећати, како је млад нараштај нашега народа о Хајдук-Вељку слушао само од Цигана...“

Као питомац војне академије учио је ратну вјештину и стратегију из страних књига, преведених на српски језик, али с туђим примјерима, који славе друге народе и њихове подвиге. Зато се већ у првом броју „Војина“ обратио читаоцима да „изволе написати колико ко зна различите примере и прилике издржања, храбрости итд, из ратова србских, н.пр. из војевања нашега под Карађорђем и Милошем, из ратова 1848

⁸ Ранко Алимпић и Јован Белимарковић су први српски официри који су се усавршавали у западним војним школама. Алимпић је читао њемачке писце (Шилера), па је и Драгашевићу нудио књиге, примијетивши да и он пише пјесме.

и 1849 у војводству, из ратова црногорских, из војне ерцеговачке итд. Јер у тим србским ратовима заиста је било таквих прилика, које нећеју уступити никојој из туђе историје; па кад неби написали их него оставили да се побораве, то би заиста била и срамота и грехота“.⁹

Драгашевића је озлојеђивало схватање да се српска омладина, школована у Европи, не враћа духу и култури свога народа и не утиче да се они унаприједе, већ им управо намеће ону коју доноси из туђине. Насупрот томе, Драгашевић је био истакнут националист, задубљен и заљубљен у националну историју и сав окренут изучавању прошлости српског народа. На основу тога, трудио се да изгради особени идентитет српске националне културе. Знао је да се то може постићи само утицајем на младо покољење, које ће бити савремено образовано и национално одређено. „Незадовољан са генерацијом, која је изнела за тако мало времена толико много подлости, ја сам сматрао за корисније да се бавим око оног психолошког елемента, који као културно-историјски фактор, одређује род будућности према цвету садашњости. Знао сам и знам да је то посао тежак, као и несавладан, али – човек често и у обмани утехе тражи, кад се нада, да тим бар отклони, ако не и убије, очајање.“

Припадао је дијелу српских официра који су сматрали да не постоје само због „краља и отаџбине“. Свјесни заосталости и у војсци и у политици, они су покушавали да међу војницима развију осјећај за сопствено мишљење. Нарочито су настојали да развију национални дух и вјеру у стратегијску замисао српске државе, коју је могла остварити једино духовно постојана и савремено увјежбана војска. Многи официри, па чак и подофицири, писали су књиге и приручнике за развијање просвјете и културе у војсци. Образовани војници су били не само стручно оспособљени у ратној вјештини већ и прави настављачи Вукова дјела у подизању знања и просвјеђивања у Србији. Војска је била не само „егзерцирна“ установа у народу већ и значајан надомјестак велике празнине у српском школству. Колико су још биле јаке старе навике види се по томе што је Драгашевић био принуђен, да би сачувао читаоце, да се у „Војину“ врати на правопис прије Вука, макар за кратко вријеме. У којој мјери је Вуков правопис био прихваћен на српском простору види се по томе што Драгашевић пише: „Пошто *већина Војинових читалаца* није довољно свикнута правопису новом...“¹⁰ (подвукао Б. Ј.). Ипак, неки су додаци штампани новим правописом и уредник је вјешто напуштао стари, да би већ почетком 1869. године потпуно превладао нови правопис. Драгашевић је тако одиграо улогу вјештог препородитеља и просвјетитеља – није се наметнуо Вуковим револуционарним дјелом, већ је читаоце прилагођавао и тако их одгајао у Вуковом духу.

Издавач и уредник „Војина“ окупио је око себе младе официре, некадашње школске другове и класиће, али и своје ученике из Артиле-

⁹ „Војин“, 1864, стр. 103, 104.

¹⁰ „Војин“, 3/1866, стр. 65.

ријске школе, као што је Јован Мишковић. Димитрије Ђурић, Драгашевићев класић и школски друг из гимназије, још као питомац преводио је с француског Наполеонова *Начела ратовања*, а за „Војин“ је превео *Тактику* од Грисхајма. И један и други постали су познати војни писци и генерали, а Јован Мишковић је доспио и до председника Српске Краљевске академије. Још као потпоручник, дакле одмах после завршетка академије, превео је „Војну метафизику или вештину, да храброст код војника уздигнемо“. Превodeћи са страних језика, сви су они стварали нови, војни лексикон теорије ратне вјештине на српском језику, што је био прави просвјетитељски подухват, на свој начин вуковски посао.

Драгашевић је пратио све што се у савременој Европи дешавало. Преносио је вијести из области достигнућа науке и технике, и, свакако, оружја. Могло би се рећи да је Драгашевић, превodeћи стручна штива, стварао нашу стручну терминологију. Ево како је објашњавао жељезницу, до тада нама непознат изум: „*О жељезњацима у опште*. За општу употребу намењени жељезњаци, то су јавни путови са жељезним полугама, по којима се редовно преносе људи и ствари, па било са употребом паре или без ње.“¹¹ Дакле, не само што је читаоцима описао што је то жељезница већ је и страни израз прилагодио српском језику, колико се то најбоље могло. Прије тога он је говорио „о гвозденом путу по Србији“¹², да бисмо касније добили савремени назив – жељезница. У *Истинским причама* исписао је читаве странице о тешкоћама огромног посла којем се био предао: „За првих 5–6 година ја сам редовно по 14 и 16 сати радио дневно“. Јер, требало је српском читаоцу пренијети сва европска техничка достигнућа на разумљивом народном језику. Њему, а и његовим сљедбеницима, успијевало је оно, што ни сада не успијева знатно школованијим и стручнијим људима, али slabим познаваоцима свог језика.

Било је веома тешко представити српском официру (а тек војнику!) нови проналазак оружја, кад је он, колико јуче, вјежбао своје војнике кременачом, спредњачом. После појаве митраљеза настале су праве муке око његова назива на српском језику, а и сами проналазачи нису били сигурни како треба да назову свој „изналазак“, односно „изуметак“. Муку у стварању наше савремене војне терминологије потврђује и слиједећи текст: „*Нови топ*. У Белђији има нов топ, који је при првој проби упрепастио свакога. Из њега бацају картече, но могао би се назвати правије многогрлом пушком, почем пушчана зрна и мећу се из њега. А начињен је овако. 37 пушчаних цеви метуте су у сноп и тај сноп обложен је жељезном кошуљицом или цевљу од кована жељеза тако, да цела справа изгледа као 6-то фунтни топ, па је и на такав лафет намештена. Пуни се оздо и то овако. Има једна плоча са 37 рупа. У сваку се мете по фишек и онда се цела плоча оздо (остраг) приљуби уз топ. Остала направа, особито за потпаљивање није још по-

¹¹ „Војин“, 2/1865, стр. 45.

¹² „Војин“, 1/1864, стр. 176 (гвоздени пут – франц. *chemin de fer*).

зната, али се ово знаде: За један минут плоча са вишецима може се 8 пута изметнути, т. ј. за 1 минут 296 зрна испалити. Носи до 1500 метара. Зову тај топ картечан (la mitrailleuse) и описан је у Journal de Bruxelles¹³. И заиста, готово кроз читаву другу половину 19. вијека у војној литератури митраљез је називан „топом картечаном“ или „картечуном“, а касније и „револверским топом“.

Окренувши се образовању и васпитању младих официра, Драгашевић је схватио да он иде једним, а неки други закони воде другим правцем. Многи од оних младића којима је посвећивао све своје знање и умијеће наставничког рада касније су се, нечијом другом вољом, окретали против њега. У *Истинским причама* он је то с тугом казивао: „И – мени се чинило онда, па ми се и сада још чини, да ти ђаци, били су прави бисери, што се карактера и других врлина тиче. Па и рада, што уређеног има, највише је њиховога.“ Њихову даљу судбину он упоређује с водом Саве, која се само закратко разликује од дунавске, а онда се сасвим губи у његовој води.

Драгашевић је због недостатка уџбеничке литературе, морао сам да пише сву наставну грађу коју је предавао. Из тог времена потиче *Војна стилистика*, очито свједочанство његове велике бриге да младим официрима усади љубав према језику, што је употпунио додатном грађом у *Војничкој речитости*. Настојао је да своје ђаке и даље прати, што није увијек успијевао због злогбника који су то називали групашењем. Може се замислити с којом је муком успијевао да уређује „Војин“, којем је био уредник, рецензент и коректор. Нашој садашњој војсци служи на част што је њен официр покренуо први војни часопис на Балкану. О томе и сам Драгашевић оставља запис: „Године 1864, када сам за онда на целом илирском трополу¹⁴ војнички журнал 'Војин' кренуо...“ И сам кнез Михаило топло му је узвратио када му је донио први број часописа, говорећи: „... желим да користите отаџбини, колико јој желите“.

На основи предавања у војној академији Драгашевић је написао *Космометрију* и *Космографију*. Али, његов просвјетитељски рад се није простирао само на војничку средину. Осјећајући недостатак уџбеника у грађанским школама, написао је *Географију* за основне школе и *Географију* за средње школе.

У трагању за научном истином

Драгашевић је осјетио велику празнину у српској војној литератури и потребу за образовањем, али и недостатак уџбеника. Још прије њега Матија Бан је указао на потребе војног школства и литературе¹⁵, а Драгашевић је наставио тај велики подухват. О значају појаве војног

¹³ „Војин“, 6/1868, стр. 96.

¹⁴ Тако је он називао Балканско полуострво. Тропољ је први назив за троугао, који се сусреће у војној литератури.

¹⁵ То је Бан посебно нагласио у предговору књиге *Основи ратни из 1848. год.*, али и у другим радовима

часописа у Србији говорио је Матија Бан, с којим је Драгашевић био у неслози, у једном писму руском историчару Нилу Попову: „Сваком часнику ваљало би ставити у дужност да држи 'Војина' који је г. Драгашевићем доста практично уређен. Иначе могло би доћи вријеме да љуто жалимо што се није у земљи војничка образованост више развила.“¹⁶ И заиста, догађаји који су слиједили потврђивали су те мисли образованог и упућеног политичара Матије Бана. Једноставно, српску војну науку није ни било могуће развијати без једног часописа, у којем су јој темеље поставили учени српски официри. Они су знали да се ослањањем на страну литературу мора губити и национални дух једне војске, да се преузимањем туђих правила руше традиционалне војничке навике и врлине. Зато је Драгашевић одмах кренуо у подизање српског војничког духа, трагајући за његовим изворима у историјским истинама и вриједностима српског народа. Већ у свом раду *Мисли о србској народној војсци*, он је уочио: „Прва наша регуларна војска била је чисто руска“, а у биљешци је додао: „Небројећи ону у години 1808, која је била чисто аустријска. И дисциплина, и уређење, и строј, и одело, па и команда, све то бијаше руско. Ми мишљасмо да друкче не може бити, него како у Европи бива. .. Ал доцније... се у нашу војску узимаше нешто Пруско, сад нешто Француско итд.“¹⁷ Какво је било познавање струке у српској војсци Драгашевићева времена види се из једног његовог записа, гдје каже „да међу нама војничким старешинама има подоста, који ни с *начелима* тактике упознати нисмо; а још више нас има, који пољску службу¹⁸ ни најмање нисмо проучили. А баш нам је она први посао. Сутра да се куда кренемо, тешко да би се умели обрнути, јер ту се хоће много више знања, вештине окретности, разборитости, присебности, издржања, итд. него што се то на први поглед чини. И тај део војничке службе, који је тако јако нуждан, код нас скоро никако није рађен. И то је био узрок, те смо ми одма почели у нашем листу њу проучавати“.¹⁹

Управо су Драгашевићеве савременици, нарочито Димитрије Ђурић, или његови ученици, на пример, широко образовани Јован Мишковић, поставили основе српској војној науци. На њиховом примјеру може се доказати да се војни теоретичари не могу формирати на уској основи војних знања, већ треба да буду широко образовани људи. Колико је Драгашевић пратио збивања у европској војној науци види се по томе што су његова размишљања о уређењу српске народне војске на неки начин одјек веома хваљене књиге Колмара Фрајера фон дер Голца о наоружаном народу. И сам кнез Михаило је на тој основи замишљао српску народну војску. У „Војину“ је коментарисана сва војна литерату-

¹⁶ Архив Историјског института САНУ, кутија 57, инв. бр. 1/10, сигн. I, 1872.

¹⁷ „Војин“, 2/1866, стр. 38, 39 (коментар у биљешкама).

¹⁸ Обично назив за ратну службу.

¹⁹ „Војин“, 1864, стр. 103, 104. У то вријеме организација српске војске заснивала се на француским правилима. Француску војну школу учио је и војни министар Блазнавац, који је довео у Србију француског официра Иполита Мондена, који је био и војни министар.

ра, страна и домаћа, објављивани су критички прикази књига, а касније, у „Ратнику“ вођена је и полемика о стручним и научним питањима. О новим егзерцирним правилима речено је да нису добра и да је Господар наредио да се пишу нова и да буду у пракси годину дана ради провјере. „Сваки народ хоће законе за себе, удешене по његовим обичајима, навикама и потребама.“ Критичар у „Војину“ нарочито се освртао на потребу да се војни документи пишу разумљивим језиком.

Драгашевића је нарочито занимала српска историја.²⁰ У приповиједи *Царица Јелена* (1890)²¹ покушао је да реконструише живот српских владара и узроке распада њихових држава. У напоменама је дао бројна објашњења, из којих се види његово велико и подробно познавање српске историје и њених стваралаца. Осим тога, види се да је пратио и користио савремена историјска истраживања у Европи. У трагању за историјском истином разбијао је мит о темељима српске државе, откривајући многе слабости у њеној организацији. Исто тако је разложно указивао на значај српских устанака: „Нису српском народу криведни параграфи Душановог законика Видовдан зачемерили и народ лјиком опасали, него неуређена војска Лазарева; нити су пак данашњој Србији робовске окове разбили букварови будимски, већ кржави јатагани у бој полетелих јунака.“²²

Научна радозналост Драгашевићева није се на томе ограничавала. Занимала га је и наука о језику, па је објавио и један осврт на Вуков рјечник: *Некоје исправке у Вукову речнику*.²³ Бавио се и етимологијом, мада сувише слободно и ненаучно. Тако је закључио да је ријека Војуша у Албанији добила словенски назив према кривудавао току. „Ко погледа и види како је она заиста много извијугана (...) он може веровати да јој име долази од облика њенога тока. И то је природно.“²⁴ Без обзира на недовољно познавање историје језика и етимологије, његови покушаји у тој области одају радозналост истраживача и просвјетитеља.

Драгашевићеви политички немири

По свом опредељењу Драгашевић је био више склон филозофији и књижевности него војсци. Као млад официр придружио се покрету српске омладине, који је био „захватио и офицере, који су видели више његову патриотску страну“. Занесени патриотском идејом за ослобођење Србије и уједињење српства, у том су се покрету нарочито истакла три млада официра: Ђока Влајковић, Владимир Васић и Јован Драгаше-

²⁰ Од историјских расправа познате су му: *Серески сабор 1391, Македонски Словени* (1890), *О анжујском крину у српском грбу, Бадњак, жртвовник и путопис Путовање по Србији* (1874).

²¹ Прво издање у „Србадији“, 1883, стр. 83.

²² *Истинске приче*, стр. 227.

²³ „Нова искра“, 1904.

²⁴ У књизи *Долазак Словена на Медитеран* (Сплит, 1934, стр. 102), Петар Скок исправно упућује на грчки назив, који су Словени само прилагодили својој фонетици, као и Албанци. Таквом се етимологијом бавио и много ученији Бан.

вић. Први је свој патриотизам исказао у ратовима за ослобођење од Турака 1876 – 1878. Други је наговјештавао даровитост pjesника, али се угасио веома млад. Драгашевић је своје политичке немире исказивао својом рјечитошћу, пригодним бесједама и наклоношћу према напредним људима свог времена, при чему је увијек наилазио на отпор конзервативне власти. Његова рјечитост је и била производ политичког немира. Није било случајно што је веома рано уочио напредне мисли младог Светозара Марковића и довео га у свој дом да га упуту у даљи живот. Тај примјер говори о Драгашевићевој видовитости и недвосмисленом политичком одређењу: „Тај млад човек, кога сам желео извести на други пут, него којим је ишла досадашња интелигенција наша, која је безобзирице и непромишљено доносила скоро све са стране; тај млади Србин, у чију сам душу желео да унесем оно, што ја сматрам за добро, за корисно, за узвишено, за светло – био је, нама онда свима добро познати, но и не најбоље схваћени Светозар Марковић.“ У неким његовим говорима има много тематике која карактерише и садашњу српску политичку мисао. „Поштована господо и драга браћо, онај крвави пепео наших отаца из хладних гробова позива нас на важан посао. Време настаје врло озбиљно, и онај Српски Бог наменуо га је нама. Наш је задатак свет, и ми ћемо бити најсрећнији појас²⁵ у Српском народу, ако будемо паметни и кадри, да извршимо оно, што Бог хоће, што правда иште, што наше срце жели, и за чим свеколико народ српски жуди...“ Идеја о заједничкој српској држави и потреби да се она постигне војничком снагом присна је била и другим великим Србима – Јовану Цвијићу и Живојину Мишићу.

Патриотизам је, дакле, а не љубав за власт, одвео Драгашевића у политичка размишљања. У њима је настојао да у српском народу, нарочито у војсци, развије свијест о сопственој моћи и вољи, да замјетне изворне идеје о српској самобитности. „Прво наше развијање почеће тек онда, кад све наше установе буду на српском темену.“ У Драгашевићевим говорима одзвањали су резултати француске револуције, чему су се супротстављали конзервативци, међу којима и његов некадашњи професор француског језика у војној академији – Матија Бан. Он се на једној светосавској приредби залагао за увођење назива „господин“, мјесто дотадашњих облика „благородни и високородни господин“, што је сматрао неприкладним класним обиљежјем у Срба. Размишљајући о преуређењу српске народне војске, што тада и није било непознато, увиђао је велику резервисаност војне и грађанске јавности. „Нећу да кажем да су овакве мисли свакоме биле нове, ал – сваком су биле необичне, па ваљда с тога многима и зазорне. У истини, многи су у њима гледали сасвим друго што, него што су оне сироте износиле, и о мени се створило мишљење, ако не баш најгрђе, а оно бар онакво, какво се у униформи не трпи.“

²⁵ Ту ријеч Драгашевић је стално употребљавао у значењу: покољење, генерација; вјероватно према Његошеву облику пѧс.

Драгашевићев политички темперамент није промакао ни Јовану Скерлићу, који је критички гледао на све у Србији што није било надахнуто европским револуционарним идејама. Иако је изрекао похвалне ријечи о заслугама српске војске у ослободилачким ратовима²⁶, прекорио је Драгашевићеве старјешине што га сузбијају у размишљањима: „Претпостављенима се никако није допадао тај млади, живи и амбициозни официр, који је био под сумњом републиканизма, писао стихове где се влада прекорева због дугог чекања да се једном пође на Косово, и ишао у Нови Сад на поклоњење Светозару Милетићу.“²⁷

Србију Драгашевићева времена није красила демократија у јавном исказивању мишљења па није чудно што је он много више сарађивао с војвођанским књижевницима и њиховим гласилима. Они су га увијек узимали у заштиту када су га домаће власти именовале као противника. Зато идејна и политичка борба војвођанских Срба није увијек радо прихватана у мatici. Српска власт је била честа тематика у њиховом литерарном и политичком размишљању. Чак је и један од најпродуктивнијих Обреновића, кнез Михаило, био тема војвођанских сатиричара²⁸. Драгашевићу је скретана пажња да му не иде у прилог то што га новосадски књижевници штите од јавне критике цивилне и војне власти у Србији, па је био приморан да их моли да га више не штите и тиме повећавају гнев против њега.

Драгашевић се први пут политички ангажовао још у вријеме питомачких дана. Писао је бесплатно жалбе и тужбе сељацима против зеленаша, па је трпезарија Артиљеријске школе једно вријеме била пуна „сиротим нуждевницима“. Био је емотивно везан за српску сиротињу, којој је и сам припадао, што је увијек наглашавао. „Да је којим случајем сачувана архива кнез Милошеве канцеларије одмах по његову повратку“, записао је у *Истинским причама*, „онда би тамо нашли силне тужбе против народних глобара, истина кратке, ал очајничке; и рукопис њихов – а онда је био и читак и леп – још и сад би издао писца тог плача сиротињског.“ По његовом свједочењу, имао је у војној академији још много истомишљеника, који су полако нестајали што су више били зависни од службе и власти. Драгашевић и његови сљедбеници у академији нису имали никаквог политичког програма, већ су иступали на неправде власти бунтом који је својствен свим младим људима. Тако су реаговали кад је у српској скупштини расправљано о изгону из земље њиховог омиљеног професора и управитеља Фрања Заха. Изгледа да је Драгашевић био вођа тих „политичких“ група међу академцима, што се види и из једне његове забиљешке: „Око 1 сат у ноћ дође ми један

²⁶ *Скице и говори*, Београд, 1964, стр. 350.

²⁷ То Скерлићево мишљење не одговара стварном разлогу Драгашевићева путовања у Нови Сад, после завршетка војне академије, 1860. године. Он је хтио да се лично упозна с војвођанским књижевницима у чијим је гласилима сарађивао и чија је мишљења прихватио. Том приликом реално је скицирао политички лик Светозара Милетића (*Истинске приче*, стр. 138).

²⁸ Јован Јовановић – Змај написао је о њему сатиричне пјесме *Јутутунска народна химна* и *Јутутунска јухаха*, што је кнез Михаило веома тешко подносио.

друг (знао је где сам) и јави ми да је договор свршен. Ја дођем у академију, напишем скупштини молбеницу, прочитаћу је, допадне им се – одобре је, и у један сат по поноћи одлучимо, да сутра носимо у скупштину“. Тадашњи председник скупштине, Миша Анастасијевић, одбио је „прошеније“ академица и, каже Драгашевић, „од тада ми више ником небијасмо добри“.

Драгашевић се политички примирио тек при крају своје службе. Али је и тада, као „ђенералштабни потпуковник, Начелник Хисторијског одељења у главном ђенералштабу“, био кажњен. „Код њега се осећа покадшто нека оскудица у дисциплини. Ове године укорен је... због својевољног тумачења службени прописа. У младим годинама истина се (?) прилагођавао извесним либералним гледиштима, но сада то код њега нисам могао приметити.“²⁹ И Слободан Јовановић наводи Драгашевића као политички активног официра у друштву с познатим српским именима, окупљених око листа „Србија“.³⁰

Зачетник савремене српске војне терминологије

Покрећући српско војно гласило, Драгашевић је настојао да сачува од заборавља све вриједности српске војне мисли које су нестајале из сјећања. Али, то није могао учинити без повезивања с европским савременим тековинама ратоводства, јер је српска војска била тек у оснивању и није постојала никаква отаџбинска теорија ратне вјештине. У вријеме настанка српске државе (Србија под Карађорђевићима) Наполеон је увелико примјењивао у војсци тековине француске револуције. И сам познат као врстан војсковођа, протутњао је просторима Европе и Русије и проио славу своје ратне вјештине. Његови су генерали математичком прецизношћу програмирали битке, док је српска устаничка војска још увијек примјењивала хајдучки начин војевања. Док су се Наполеонови генерали истицали на бојном пољу и многи од њих постајали светски класици у литератури, српске су војводе биле неписмене или полуписмене.

Јован Драгашевић је знао да се само посредством културног прожимања може доспјети до европске војне науке и њене примјене у српској војсци. Зато је покренуо часопис око којег је окупио све писмене и науци окренуте официре, нарочито оне који су стасали у његовој генерацији и касније. На тај су начин српски војни теоретичари, окупљени око „Војина“, а касније око „Ратника“, прилагођавали европску војну мисао домаћим захтјевима и приликама. Потребу за таквим наступом Драгашевић наглашава у својим замислима и коментарима, и ширењем преводилачких радова. Да би се све то постигло требало је и добро познавати матерњи језик и његове могућности да из европске цивилизације пренесе научни и стручни лексикон теорије ратне вјешти-

²⁹ Војноисторијски архив, Кондуитна листа за 1879. годину.

³⁰ Слободан Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада*, СКА, Београд, 1912, стр. 392.

не. Тадашњи наши теоретичари и преводиоци били су свјесни тога, па су слиједили ток наше тадашње културе. Образовани у националној школи, у којој се много пажње посвећивало познавању језика и књижевности,³¹ они су постајали вјешти преводиоци. У њиховим радовима се јасно уочавају изрази и фразе наше народне епике, почев од Матије Бана па до Живојина Мишића, чија је *Стратегија*, у ствари, велико епско приповиједање о вјештини ратовања.

Истраживањем развоја наше тадашње војне науке може се запазити да су многе српске ријечи које се не налазе у Вукову *Рјечнику*, стварали и употребљавали наши официри.³² Упоредивањем лексикона који су створили српски војни теоретичари (а уједно су били и преводиоци) и Вукова *Рјечника*, види се колики је био њихов допринос обогаћивању српског језика. Али, није све то било лако, па су многи појмови и предмети узимани изворно, што је у додиру језика сасвим природна појава.³³ Неке се од тих ријечи још употребљавају, а неке су заборављене или замијењене другима. У „Војину“, на примјер, сусрећу се : *авангарда*, *фишек*, *ћорфишек*, *пехота*, *полковник*, *пуковар*, *граната*, *картеч*, *легија*³⁴, *кавалерија*, *чаркање*, *чаркација*, *паљач* (запаљиво зрно), *блокауз* (брвнара), *фајерверкер* (потпаљивач фитиља на топу, тобџија), *направак*, *зачепак*, *заглавак*, *еквитација* (јахање), *женикор* (инжињерија), *упражњавање*, *упражњење*, *уточница*³⁵ (мања ријека која увире у већу), и слично. Драгашевић и његови сарадници служили су се приликом превођења са страних језика свим познатим начинима: превођењем (стварањем преведеница), калковањем (дословним превођењем) и прилагођавањем. Поједине синтагме су упрошћавали прилагођавањем, и то су чинили веома зналачки и с изванредним осјећајем за језик. Диван примјер за то је ријеч *железњак*. Већ у првом броју „Војина“ наилазимо на „гвоздени пут“, према француском сложеном називу *chemin de fer*, али није, по логици, направљен сажети назив „гвоздењак“, јер је тај облик већ био употријебљен за назив топа који је ливен од гвожђа, умјесто од бронзе, или од њихове мјешавине. Маштовити преводилац је искористио богатство синонима и веома их вјешто употријебио. Неки термини су успјешно преведени захваљујући мотивацији, као *грудобран* (понекад и прсобран), направљен према француском *parapet* или италијанском *parapetto*, што значи „који штити груди, прси (италијански *petto*, мада нигдје у ријечи нема теме „штитити, бранити“). Исто тако су знатно касније направљени термини падобран (фр. *parachute*), кишобран (фр. *parapluie*), али је то већ било лакше.

³¹ Погледати програме Ниже и Више школе Војне академије у СБЈ од 1881. и даље.

³² На пример, ријечи *грудобран* и *положај*. Положај употребљава Матија Бан у *Основима ратним*.

³³ На примјер, треба видјети колико је ријечи из грчког.

³⁴ Назив за пук у народној војсци за вријеме кнеза Милоша и касније.

³⁵ Вук ту ријеч није забиљежио, а нема је ни у другим већим рјечницима, што је жалостан знак да војна литература није проучавана ради ријечничке грађе. Постоји облик *Уточница*, али из других извора.

Драгашевић се трудио да српску војну терминологију изграђује на темељима народног језика, знајући да основи ратне вјештине треба да буду јасни и обичном војнику. Он је то чинио тим више што се и сам залагао за организацију народне војске, а нарочито због тога што ни тадашњи српски официри нису били нарочито образовани. Зато је већ у првом броју „Војина“ скренуо пажњу на језик у војним документима: „На крају овог нашег говора нека нам буде дозвољено замолити тај одбор, да се при своме раду, обазре и на језик, којим ће се правила написати. Било би већ једном време, да се на то пази и код нас у војсци; јер нико већ од изображенијих људи не мисли, да је то ситница, на коју се ни обзирати не треба. Свака књига, а особито она, која се за народ пише, мора се написати језиком народним...“³⁶ Драгашевић је био свјестан своје одговорности, јер је улазио у потпуно празан простор што се тиче стручне и научне војне литературе. Зато и напомиње да је српска војска „најсиромашнија у књигама од сваке друге европске војске“.

Схватајући да је свака наука, па и војна, међународно добро, он се није одрицао већ устаљених назива у европским војскама. Одмах су прихваћени термини: *стратегија, тактика, артиљерија, фронт, корпус, марш*. То су, углавном, термини који у српској војсци нису имали никакве традиције, па су били лакше прихватљиви за појмове који су прије тога Србима били непознати. Ипак, гдје год је било могуће, страни термини су замјењивани домаћим називима. Има и случајева да су коришћени неки термини засновани на народном језику, па су објашњавани туђим, до тада употребљаваним терминима. „Французи имају једну регименту понтонира од 14 чета (рота, компанија)... 7 саперски чета (рота)“³⁷. Писац³⁸ је сматрао да нашу ријеч *чета* треба објаснити зато што она у нашој традицији има другачије значење од оног у организованој војсци. Јован Мишковић, Драгашевићев ђак и каснији сарадник у „Војину“, објаснио је тај војнички термин знатно касније: „О чети. Чета тактичка јединица. Њена јачина 150–300 људи.“³⁹ Дешавало се да се Драгашевићеви називи не прихвате, али то је било више под утицајем неке стране литературе. Он је употребљавао српску ријеч *стражар*, коју налазимо још у вријеме Првог српског устанка⁴⁰, али су каснији теоретичари употребљавали готово искључиво кованицу њемачког поријекла, коју су, можда, донијели српски фрајкори – *шилбок* (њем. *Schildwache* – стража, стражар). Колико је тај страни назив био укоријењен види се по томе што га и сам Драгашевић допуњује објашњењем у загради: „између непријатељских стражара (шилбока)“, „једва се на ногама држао на стражи (шилбоку)“. Објашњења страних ријечи понекад су

³⁶ „Војин“, 1864, стр. 183.

³⁷ Исто, стр. 16 (додатак: Тактика по ђенералу Грисхајму).

³⁸ У ствари, преводилац „Димитрије Ђурић, официр у оставци“, који се као веома млад официр почео бавити теоријом ратне вјештине и превођењем познатих европских теоретичара. За часопис „Отаџбина“ писао је војне теоријске радове.

³⁹ „Отаџбина“, 1875. књ. 1, стр. 481.

⁴⁰ Прота Матија Ненадовић, *Мемоари*, „Просвета“, Београд, 1947, стр. 114.

била нужна јер сам назив није одговарао савременом појму, а свог назива још нисмо имали. За назив *тобџибаџа* као помоћну ријеч узимао је њемачки облик *Oberfeuerwerker*, јер је савременији; заправо то је назив за „командира батерије“, односно „заповједника тобџија“, али су ти називи тек касније настали.

Колико су неки називи били непознати види се по њиховим објашњењима: „Мина је у земљи ископана рупа, напуњена барутом, и намештена, да се издалека подпалити може, и оне, који се буду над том рупом налазили, у ваздух разнети.“⁴¹ Према српској традицији, капларе је називао десетницима, што потврђује објашњењем: „испаде за руком једном десетнику (каплару)“. Називе *војна* и *рат* употребљавао је напоре, мада је чешћа *војна*. Код Драгашевића се први пут сусреће назив *партизан* у садашњем смислу, и вјероватно је преузео из француских или њемачких текстова: „самостално као четовођа (партизан)... дејствује“⁴². Понекад, вјероватно у журби, да би припремио довољно текста за „Војин“, није имао времена да пази на терминологију, па је употребљавао стране ријечи које је раније замјењивао домаћим: *кавалерија*, *герила*, *делеша*. Некада је био на муци како да успостави везу између домаћег термина и страног, што се нарочито види према одређивању термина *четовање*. Још је Матија Бан тај начин вођења рата назвао четничка војна, а кроз старију литературу налазе се и називи: мали рат, народни рат, планински рат, брђански рат, каснији назив *партизански рат* настао је у нашој војној терминологији тек почетком Другог свјетског рата, под руским утицајем. Драгашевић је свој назив узео из народне традиције, али је хтио да му да савремено значење. „Има једна сорта ратовања, која је за нас Србе од неоцењене важности, а коју ми на жалост слабо проучавамо. То је *четовање*, или ти рат планински, који се још другачије зове *мали рат* или *Герила* (по шпанском)“.⁴³ Колико је одређивање националне војне терминологије било тешко види се и по томе што ни Драгашевић није у почетку одредио формацијско значење чете. За њега је то још увијек био народни назив за скупину бораца, неодређена броја: „Да узмемо да једна чета од 600 људи (један баталијун)...“⁴⁴ Савремено значење, није употребљавао ни Матија Бан: „... раздјељивати коњанике на мале многобројне чете“.⁴⁵

Драгашевић је први увео савремени назив „пјешадија“. У Бановим *Основима ратним* из 1848. године налази се само облик *пјехота*: „да уз пјехоту непрестано стоје“, „разредити пјехоту у боју“⁴⁶. И у српској војној литератури друге половине 19. вијека упорно је употребљаван овај назив, а касније су мијешани, да би садашњи коначно надвладао. Ни Драгашевићу није стран тај облик, и у једној реченици га употреб-

⁴¹ „Војин“ 1864 (додатак *Војник на маршу*, стр. 107).

⁴² Исто, стр. 145.

⁴³ „Војин“, 1864 (прилог *Начела четовања*, стр. III).

⁴⁴ Исто, стр. 14.

⁴⁵ *Основи ратни*, 1848, стр. 9.

⁴⁶ Исто, стр. 7 (и тај назив је дошао из руског језика, гдје се у рјечницима јавља почетком 18. вијека).

љава заједно с обликом пјешадија: „... него би је могла бацити на нашу пехоту, па би начинила наред и штетила ватру наше пешадије.“⁴⁷ Пехота ће и касније превладати у „Војину“. Под утицајем њемачке војне литературе, коју је добро познавао и преводио, Драгашевић је употребљавао артиљеријски термин хаубица⁴⁸, иако су и прије и послеје наши војни писци употребљавали некакав мотивисани назив *аван*, *аван-топ*, према сличности с посудом у домаћинству.

Жељу да страним војним терминима нађе одговарајуће значење у српском језику, Драгашевић је исказао у првом броју „Војина“ за 1865. годину. Пошто му је дошао до руку дневник неког српског војника који је учествовао у аустријско-француском рату 1796. године, са задовољством је забиљежио: „Ал осим тога пало нам је врло пријатно у очи, што видесмо, како су ову или ону реч из војничке терминологије посрбљавали Србљи војници у аустријској војсци...“ У том тексту има много српскословенских облика: *прозорије* (праскозорје, Б. Ј.), *сраженије* (позната у језику српских устаника), *бореније*, *колеса*, *четвороуглије*... Термином *четвороуглије* и сам је Драгашевић замјењивао страни термин *каре*, а у томе су га слиједили и каснији наши војни писци. Ипак, претеча у томе био је Матија Бан, који је прије свих, у својим *Основима ратним*, поменуо „четверо-угољак (каре)“.

Иако је Драгашевић у „Војину“ окупљао све који су хтјели и знали да пишу, ауторство тих радова дјелимично припада и њему. Био је и рецензент и лектор, па је, ван сумње, утицао на изглед и садржину текстова, особито на терминологију. Отуда се неки облици, који, поред изванредно вјеште морфологије, нису очувани до наших дана, сматрају много бољим од оних које сада употребљавамо. Такве су ријечи дежурник, собник и слободник, која је преведеница одавно познате туџице фрајкорац, доспјеле у наш језик још у вријеме Кочине крајине, а нарочито у Првом српском устанку. У стварању савремене српске војне терминологије Драгашевић је имао и два своја веома учена и надарена сарадника: Јована Мишковића и Димитрија Ђурића, а било је и других. Осим Драгашевића и Јован Стефановић Виловски се упуштао у критичке осврте на поједине називе, који су на различите начине доспијевали у српску војну терминологију. „Реч пуковар за руско полковник мислим да није сретно изабрана. Вар је наречица за вароши и градове и значи санскритским кореном: утврђено место или бранилиште. Ако је пуковнија тактичко тело, онда је правилније пуковнар, јер је санскритски корен нар – човек н.пр. плинар, станар...“⁴⁹ Наравно, то су аматерска расуђивања о етимологији, без научне основе, али је

⁴⁷ „Војин“ 1864 (прилог *Начела четовања*, стр. 40).

⁴⁸ Хаубица етимолошки припада чешком извору. У њемачки језик дошла је у пријеме хуситских ратова, а одатле у друге језике.

⁴⁹ „Отаџбина“ 1880, књ. IV, стр. 631 (то је критика Јована Стефановића Виловског на Ђурићеву књигу *Основна тактика*. Виловски је био официр српске војске у буну против Мађара 1848, и оставио је о томе занимљиве записе у истом броју „Отаџбине“: *Пре двадесет и седам година. Црте из рата 1848. и 1849.* стр. 640).

важно да је наша тадашња војна јавност побуђивала и друге да учествују у стварању стручне терминологије. Неки су сарадници стварали необичне придејевске облике, који су сада права ријеткост: „дотадашњим зрнским материјалом“ (подв. Б. Ј.), иако су направљени по свим језичким законима. Веома занимљив термин употребљавао је „арт. капетан К. Р. Костић“ пишући о „топовима гигантима“. Мјесто устаљеног, до сада познатог облика *фаља*⁵⁰, користио је веома добро изабрану ријеч *ватреник*: „Код ватреника (фаље), који је одмах пред задњаком...“⁵¹ Касније се налази: *палицевка*⁵².

Међу заборављеним војним терминима налази се и *опреза*, у садашњем значењу: сигурност, безбједност. На примјер, иза наслова *Опреза на маршу* слиједи: „Ова опреза (Sicherheitst) на маршу стоји у томе.“⁵³ То њемачко објашњење обично је доказ да ријеч још није довољно заживјела као термин, па јој се на тај начин даје нека врста подршке и ауторитета. Касније се јавља и: „величина опрезних чета“, „докле год опрезне чете“, „прометне се у опрезну чету“..., гдје се препознаје садашња многозначна ријеч обезбјеђење.

Из настојања да се за прави појам одреди права ријеч види се да у организацији војске није све било баш најбоље. Српски језик није садржао ријечи које су у тој области имале неку употребну традицију. Практично, осим чете, и то у смислу „неодређена скупина наоружаних људи“, нисмо имали ниједне ријечи за обиљежавање формацијских јединица савремене војске. Тако је и садашњи термин *вод* прошао кроз многе облике: *пелотон*, *цуг*, *четврт*, а прије тога је употребљаван чисти руски назив *взвод*. Садашњи облик и није ништа друго него сажети русизам.

За „Војин“, а касније и за „Ратник“, може се тврдити да су пажљиво пратили догађаје у страној литератури. Југословенској јавности је тек из романа Карла Маја позната „непреводљива“ ријеч *томахавк*, па је изненађење за читаоца кад у „Војину“ (12/1866, стр. 398) нађе израз: „у замашнијем томахикаву-нацаку“. Грађански рат у Сјеверној Америци скренуо је пажњу наших коментатора и преводилаца. Њихова радозналост за све новости с тог простора види се и по томе што су се неколико пута трудили да одгонетну и преведу енглески термин *рејд*.

Драгашевић је својом великом заслугом окупио око „Војина“ много марљивих сарадника који су познавали стране језике и са њих преводили. Занимљиво је да је преводилац био и један наредник: „Аустријска правила за пешадију, с руског превео С. М. Магдаленић, наредник.“ У превођењу су учествовали многи питомци војне академије, као и тек свршени слушаоци. Необично је како су ти млади људи приступали превођењу веома озбиљних тема: „Данашња тактика артиљерије, с рус. В. Ј. Мостић, Академац; Жлебне спредњаче и позадњаче од Драгоми-

⁵⁰ Занимљиво је да извори ту ријеч преносе из италијанског (*faglia*) у турски (*falya*), па одатле у наш језик.

⁵¹ „Отаџбина“, 1880, књ. IV, стр. 145.

⁵² „Војин“, 1866, стр. 24.

⁵³ „Војин“, 12/1865 (додатак, стр. 1).

рова, превео Станојло Стокић, академац.“ То потврђује извјесни Др. С. Петровић, говорећи о стању санитета српске војске: „Ми за сад немамо на нашем језику таквих дела што се војне хигијене тиче, али наши многи официри знају стране језике (француски, немачки), а на тим језицима има довољно речених дела.“⁵⁴

Расправе о појединим терминима биле су све чешће. На примјер, Димитрије Ђурић је расправљао о исправности назива „војник или солдат?“. Писци чланака у „Војину“ трудили су се да сви стручни називи буду познати и онима који су изван те области, па су давали за њих јасне дефиниције, какве недостају и нашој садашњој терминологији: „За оне, који не би уобичајену терминологију добро разумевали објашњавамо ово:

Граната је шупље зрно испуњено само барутом.

Шрапнел је зрно напуњено барутом и куршумима.

Картеч је кутија напуњена картечним куглама.

Ђуле је зрно које није изнутра шупље. Под зрном разумеју се све горње сорте.“⁵⁵

Неки страни термини су објашњавани дефиницијама: „Ротација (обртање зрна око своје осе кад из пушке излети)“; „Права из ока кроз урез задњег нишана и преко врха предњег нишана (мушице) провучена и до цели продужена, зове се нишанска пруга или визирњача.“ Да су преводиоци најчешће били и ствараоци нових ријечи види се из примјера: „Молићемо, нека се ова реч *бојевање* разликује од *војевања*, јер прва реч долази од *боја*, а друга од *војне*, те се и појмови разликују. Пр. срп. пр.“⁵⁶ У прихватању туђица, кад се нису могле избјећи, Драгашевић се најрадије опредељивао за русизме, прихватајући их као „словенске речи“: „И бригада и нахије речи су туђе; и зар се никако баш Србину не би могла да прилагоди словенска реч полк? (Уредник).“⁵⁷

Због свега тога, није без разлога написао у Драгашевићевој кондитној листи његов старјешина, генерал Коста С. Протић: „... основаоц је војне учене терминологије. Први је упутио српску војничку младеж, на књижевни рад...“ Издајући и уређујући први војни часопис на Балкану, Драгашевић је високо подигао српску војну мисао свога времена, а тиме задужио и националну културу. Његова заслуга је и у томе што је одгојио и у науку упутио многе младе српске офицере, дајући им примјер у истрајном просвјетитељском, књижевном и научном раду.

Са бојног поља на поље науке и књижевности

У току војничке службе Драгашевић је мало времена провео као непосредан командант у јединици. Нешто због тога што за то није имао

⁵⁴ „Војин“, 3/1870, стр. 136.

⁵⁵ „Војин“, 2/1870, стр. 49 (биљешка).

⁵⁶ „Војин“, 2/1869, стр. 389 (Пр. срп. пр. – Примедба српског преводиоца).

⁵⁷ „Војин“, 3/1870, стр. 105.

смисла, а нешто и због тога што се војна власт плашила његова утицаја у војсци, он је, углавном, свој радни вијек провео у генералштабу. Ту је, према свим оцјенама, највише и пружио. Српска војска је имала довољно официра за „службу у пољу“, али је веома мало било оних који су могли да преузму све оно чиме се бавио Јован Драгашевић. Надахнут национализмом⁵⁸ и родољубљем, својственим омладини његова времена, он је своју природну надареност за књижевност и науку подарио српској култури и српској војсци. Као и Вук Караџић, невелик растом и крхка здравља („Пати редовно и често од хроничне главобоље...“), он се сав предао послу у којем је могао да искаже своју духовну енергију и задивљујућу радну способност.

Иако је својим васпитним и научним радом подигао српској војсци племе изванредно способних теоретичара и ратника, он се сам у тој области није истакао. Није доживео почаст прослављеног јунака у биткама, али је највише учинио да за те битке припреми достојне ратнике и војсковође. Није био нарочито заслужан за проширење граница преткумановске Србије, али је зато био њен експерт на Берлинском конгресу, и за то је одликован. Његова велика радозналост није му дозвољавала да се определији за једну област, као што су то учинили Јован Мишковић и Живко Павловић. Осјећајући празнине у српској култури, он као да је хтио свуда да стигне. Отуда занимање за историју, географију, космографију, етимологију..., па чак и за неке пара-науке, а занимале су га и политика, реторика и етика.

Драгашевић се трудио да одгоји образованог и достојанственог српског официра, који ће свој ауторитет стварати својим знањем и храброшћу, а не влашћу круте дисциплине. „Ти, који хоћеш да будеш поглавица и вођ, добро се узми на ум, јер имаш тешко да одговараш не само пред судом својих савременика, него и строгом суду историје и ужасном суду Божијем!“⁵⁹ Предвиђајући догађаје који ће настати као резултат српске стратегије, он је развијао самопоуздање, којим се једино и могло ићи у сустрет тим догађајима: „Народ који сам себе поштује и цени, који не трпи ланце робовске, нити подноси, да се туђин над њиме натреса, тај народ мора бити и кадар, не само да се сваком непријатељском покушају одупре, него и да сваки напад одбије“.

Уређујући „Војин“, он је уистину постао први српски војнички просвјетитељ („... ја сам био и редактор, и писац и коректор, и администратор и све, том првом српском војничком журналу“). У „Војину“, а касније и у „Ратнику“, објављено је мноштво школског и просвјетног материјала на којем је подизана српска национална култура. Драгашевић је војнику прилазио као својевремено Суворов: тражио је од њега „да крваву тековину српску може јуначки да брани“. Његов ауторитет међу питомцима војне академије израстао је из његова

⁵⁸ Ријеч национализам није у почетку имала (негативну) конотацију какву је добила касније. Означавала је човјекову склоност ка проблемима и потребама своје нације.

⁵⁹ „Војин“, 1864 (додатак *Војник на маршу*, стр. 128).

умијећа да у непосредном и једноставном разговору пренесе на њих бит науке и војничке обавезе. „Мене су слушаоци разумели боље него другу господу. Није то била мудрост и наука висока, што их је на моје лекције прикупљало, није ваљда ни важност лекција, коју они можда ни разумели не би, него простоћа, са којом сам им говорио, и – њима разумљив језик.“

Драгашевић се својим етичким и моралним ставом уздизао изнад примитивне свакодневнице у друштву, а посебно у војсци. Заступао је мисао да све неспоразуме у прошлости треба превазићи у општем српском интересу, да се слава не стиче на обезвређивању других, да се млађе покољење не смије устоличити на срамоћењу претходног. „Поштујући и Ђорђа и Милоша, и умом, и снагом, а најпре прегоревањем и патриотизмом и нечувеном снагом да се боре за нас не за себе – ми ћемо тим поштовањем и утврдити и прославити оне, који су сада у власти; али нећемо осветлити нове ако каљамо старе“. И та, а нарочито слиједећа Драшевићева мисао необично показују његову савременост: „Видев, какви нам се људи за старешине постављају, ми смо морали изгубити респект не само према њима, него и према ономе који нам их даје.“

Садашња наша војничка јавност не зна о Јовану Драгашевићу готово ништа. Они упућенији познају га по *Војничкој стилистици* или неком другом појединачном спису. Његово дјело остало је непознато каснијим покољењима и неоправдано је остао заборављен. О свом мукотрпном раду оставио је и слиједећи запис: „Једини војнички журнал, који сам ја са тешком муком кренуо, а још са тежом обдржавао, како ја тако и он постао је нишан за оне, који су осећали потребу, да се уклоним с пута, и ако нисам њима на путу.“

Ваља да вам кажем, да „Војин“ није имао више уписника него 250. У ових 250 уписника било је свега 50 официра, остало народни војници (ондашњег кова). У ових 50 официра било их је, који су „Војин“ једнако примали, а никад нису платили. Међу овима који нису платили, били су они, који су против њега радили.⁶⁰

„Па ипак за тих осам година, осим што сам у служби својој радио, колико други, осим што сам на „Војину“ радио, колико није други, – ја сам и осам књижица написао, и ако и сам сада не знам када и како.“

Воља је била безгранична, а снагу је ломио цар и Бог...“

Јован Драгашевић је умро у вијеме када је српска војска преживљавала најтежа ратна искушења у Нишу, 1. јула 1915. године. Тамо је била и српска влада, и Команда српске војске. Они које је упућивао у војничку етику нису имали времена да му напишу некролог. требало је бринути за живе. Тек више од месец дана послје његове смрти записано је у „Службеном војном листу“: „Умрли: Почасни ђенерал Јован Драгашевић, 1. јула 1915. године.“⁶¹

⁶⁰ Исто, стр. 329.

⁶¹ „Службени војни лист“, 1915, стр. 694.

Као и многи други великани српске војне мисли, Јован Драгашевић је био заборављен. Његово дјело, посебно радови из области војне науке, остали су непознати савременим генерацијама. У библиографији нема ниједног војника, мада неки радови о њему спадају у наше вријеме.⁶² Иако је својевремено био чувен у свим крајевима гдје живе Срби⁶³, свијест о њему је међу садашњим потомством сасвим замрла. Данашњи нараштај војних старјешина треба да зна да је био члан највиших научних установа: Друштва српске словесности (као потпоручник!), Српског ученог Друштва и почасни члан Српске Краљевске академије. Био је официр изузетно широког образовања. Познавао је елиту српске књижевности свога времена, с њом се дружио и сарађивао у њеним гласилима. Оставио је занимљиве забиљешке о познатим ликовима, као што су Светозар Милетић, Јован Јовановић – Змај, Лаза Костић, Ђура Даничић, супруга Сима Милутиновића Сарајлије, Миливоје Блазнавац, Фрања Зах, Матија Бан и кнез Михаило. Његова војногеографска студија о Илирском трополу „Балканско полуострво“ и сада је веома занимљива за многе науке. Ако ништа друго, читајући његова дјела можемо се угледати на примјер једног изванредно несебичног и преданог радника и старјешине. Његове моралне поставке о српском официру могу се прочитати на многим страницама *Стратегије* војводе Живојина Мишића и других војних писаца.

Литература:

1. Јован Драгашевић, *Истинске приче I*, Београд, 1888.
2. Јован Драгашевић, *Истинске приче II*, Београд, 1891.
3. Јован Драгашевић, *Царица Јелена. Приповетка из српске историје*, Београд, 1890.
4. Јован Драгашевић, *Истинске приче III*. Ареопег или успомене на Берлински конгрес 1878, Београд, 1903.
5. Јован Драгашевић, *Војничка стилистика, за потребу својих ученика, питомца у Војној академији*, део 1–2, Београд, 1871; део 2, 1875.
6. Јован Драгашевић, *Војничка речитост*, Београд, 1876.
7. Јован Драгашевић, *Грађа за историју нашег рата 1876. године* (састављено из званичних извора), Београд, 1880.
8. Властимир Ерчић, *Историјска драма у Срба од 1736 до 1860. Бој на Неготину или смрт Ајдук-Вељкова*, Београд, 1974.
9. Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност (1848 – 1871)*, Београд, 1966.
10. Матија Бан, *Основи ратни*, Београд, 1848.
11. Матија Бан, *Правила о четничкој војни*, Београд, 1848.
12. Матија Бан, *Основи ратни. Друго преиначено издање*, Београд, 1861.

⁶² Часопис „Браничево“, III, 1957, стр. 68 и „Браничево“, V, 1959, стр. 60.

⁶³ О њему се знало у Црној Гори, Босни и Херцеговини и Далмацији („Задарски Српски лист“, 1887).

13. „Војин“ 1864 – 1870.
14. „Ратник“, 1879 – 1914.
15. „Отаџбина“, 1875, 1880, 1882.
16. Архив Војноисторијског института Београд. Подаци и кондуит листе за 1878/79 годину свију родова и струка у војсци.
17. „Службени војни лист“ од 1881. до 1915. године.
18. Живојин Р. Мишић, *Стратегија*, Београд, 1993.
19. Вук Караџић, *Српски рјечник*, Беч, 1852.
20. Ђорђе Ђирић, *Песништво и војништво. Генерал Јован Драгашевић* (1. фебруар 1836 – 1. јул 1915), Правда, 28. април 1940.
21. Др Милан Костић, *Ликови старог Пожаревца XIX века. Јован Драгашевић. Браничево V*, 1959, стр. 60.